Чит ил студентларын
татар теленә өйрәтү тәҗрибәсеннән

К.С. Фәтхуллова, КДУ доценты; Г.Ә. Нәбиуллина КДУ доценты

Мәкалә 10-04-29407а/В / 2010 (РГНФ) номерлы грант кысаларында язылды

Университетыбызның халыкара бүлеге аша дөньяның төрле почмакларыннан Казанга килгән чит ил студентлары, аспирантлары татар телен өйрәнәләр. Германиядән килгән Гиссен һәм Азат университеты студентлары (ДААД программасы нигезендә) безнең университетта һәр уку елында бер семестр дәверендә стажировка үтәләр. Шулай ук төрле илләрнең югары уку йортларында белем алучы филологлар, тарихчылар, икътисадчылар, политологлар һәм шул исәптән, эшкуарлар, композиторлар, экологлар һ.б. татар телен өйрәнү яки белемнәрен тирәнәйтү максаты белән кафедрабызга мөрәҗәгать итәләр. Алар арасында Германиядән Маргарете Эрсен Раш, Хәйретдин бәй Сейхан, Әлиф Дилмач, Пол Верд, Йоханнес Циммерман, Нилгөн Коя һ.б.; Америка Кушма штатларыннан Рик Смит, Пол һәм Роксана Куйвинен, Карл Браун, Фрэнк Ямерек, Кэвин һәм Кристина Басс, Кришна Рамараджу, Грегори Форгюссон, Джеймс Хансон, Наталья Ангер-Лагос, Скотт Леглер, Кайл Маркъюардт, Синтия Каплан, Брендон Шехтер кебек төрле елларда татар телен өйрәнгән шәкертләребезне атап үтәргә мөмкин. Кафедрага татар теле өйрәнергә килгән шәхесләрнең географиясе елдан-ел киңәя бара. Шәкертләребез арасында Япониядән, Монголиядән, Кореядан, Франциядән, Швейцариядән, Финляндиядән, Испаниядән, Австриядән килгән студентлар да бар. Мондый кызыксыну бүгенге көндә дә бар. Татарлар һәм татар теле белән кызыксынучы яшьләргә татар теле төркемләп яки берәмләп өйрәтелә. Чит илләрдән төрле максатлар белән килүчеләр берничә айдан алып бер-өч ел дәвамында аралышыр-аңлашыр дәрәҗәдә татар теле өйрәнеп китәләр, һәм, кабат Казанга килеп, татар теленә өйрәтү дәресләрен дәвам итәргә ашыгалар. Чит ил студентларыннан алынган сораштырулар, анкеталар, хатлар әнә шуны күрсәтә. Америка Кушма Штатларыннан килгән профессор Синтия Каплан, мәсәлән,

Казан университетына татар теле өйрәнергә өч тапкыр килгән иде (2004, 2006, 2008 елларда). Казанга берничә тапкыр килүен профессор болай дип аңлата: *”Я изучила в общей сложности шесть языков. Таким образом, я приношу опытную критическую перспективу к языковому исследованию. Само собой разумеется, я не возвратилась бы для языкового исследования в Казанском государственном университете, если бы я не чувствовала, что это было высшего качества... Я сейчас знаю место, чтобы изучить язык“.* Сер түгел, чит илдән килгән яшьләр безнекеләргә караганда күпкә тырышлар, алар, үз максатларына ирешү өчен, бар көчләрен биреп укыйлар. Шулай итеп, чит ил вәкилләренә татар теле өйрәтү юнәлешендә билгеле бер тәҗрибә тупланды, дияргә мөмкин.

Дәресләр аңлы-коммуникатив методның төп нигезләмәләрен күздә тотып алып барыла: лексик-грамматик берәмлекләрне сайлауга һәм өйрәтүгә функциональ якын килү; лексик-грамматик материалны концентрик рәвештә урнаштыру һәм этаплап өйрәтү; тел һәм сөйләм материалын ситуатив-тематик һәм синтаксик нигездә өйрәтү һ.б. Укыту чараларына килгәндә, дәресләр кафедра укытучыларының бу өлкәдә озак еллар дәвамында тупланган фәнни-методик тәҗрибәсенә таянып төзелгән дәреслек-кулланмалар нигезендә алып барыла. Шунысын ассызыклап үтәргә кирәк: икенче телгә өйрәтү, иң беренче чиратта, шушы телдә аралашырга, сөйләшергә-аңлашырга өйрәтүне күз алдында тота. Шуңа күрә дә уку-укыту эшчәнлегенең төп максаты студентларның сөйләм телен үстерү белән билгеләнә. Озак кына вакыт чит ил кешеләрен татар теленә өйрәтү «Татарский язык. Интенсивный курс» дәреслеге нигезендә алып барылды. Укытучылар өчен Ф.С.Сафиуллинаның “Татар теленә өйрәтүнең фәнни-методик нигезләре” исемле хезмәте методик ярдәмгә килсә, студентлар исә, үз чиратында төрле сүзлекләр, кулланмалардан файдалана ала: «Татарско-русский фразеологический словарь», «Карманный татарско-русский и русско-татарский словарь», «Татарский на каждый день» Самоучитель. Инглиз телле укучылар өчен кафедра галимнәре тарафыннан төзелгән «The tatar language. Intensive course bay F.S.Safiullina, K.S.Fatcullova (Kasan: Heter. 2002. — 233 s.) дәреслеге күп еллар дәвамында чит илләрдә дә кулланылышта булды.

Мәсәлән, Американың Аризона университетында, Парижның Көнчыгыш цивилизацияләре һәм теллләре институтында һ.б. Күптән түгел кафедра укытучылары тырышлыгы белән чит ил студентлары өчен махсус дәреслек “Татар теле. Чит ил студентлары өчен дәреслек. Беренче баскыч” (Авторлары - К.С. Фәтхуллова. Ә.Ш.Юсупова, Э.Н.Денмөхәммәтова. Тәрҗемәче-редактор Д.Р. Шәрифуллина) төзелде һәм бүгенге көндә ул апробация үтә. Киләчәктә дәреслектән тыш, эш дәфтәре, аудиокушымта һәм укытучы өчен методик кулланма төзелеп, үз укучысына барып ирешер дип өметләнәбез. Дәреслек 18 аралашу темасын үз эченә ала һәм 120-140 сәгатькә исәпләнгән. Аны укытучы җитәкчелегендә татар телен өйрәнү өчен дә, мөстәкыйль рәвештә телне үзләштерү өчен дә кулланып була. Чит ил студентларын татар теленә интенсив рәвештә өйрәтү максатыннан чыгып төзелгән әлеге дәреслек ярдәмендә татар теленнән башлангыч белем бирергә һәм аларны беренче баскыч дәрәҗәсенә куелган таләпләргә әзерләргә мөмкин.

Дәресләрдә тәкъдим ителгән күнегүләр системасы студентларда фонетик, лексик һәм грамматик күнекмәләр булдыру белән беррәттән аларны сөйләм эшчәнлегенең төрләре – тыңлап аңлау, сөйләү, уку һәм язуга өйрәтүгә юнәлтелгән. Актив үзләштерелергә тиешле лексик-грамматик берәмлекләр беренче дәресләрдән үк сөйләм ситуацияләре аша аралашуга кертелә һәм интенсив рәвештә ныгытыла. Тел өйрәнү барышында студентлар төрле ситуацияләр ярдәмендә лексик-грамматик материал белән танышалар; күп санлы диалогик һәм монологик сөйләм үрнәкләре аша белемнәрен ныгыталар; үзләре дә татар телендә әңгәмә корырга, сөйләшү үткәрергә, теге яки бу яңалык турында хәбәр итәргә күнегәләр. Һәрбер дәрестәге коммуникатив биремнәр студентларның белем һәм күнекмәләрен активлаштырырга һәм системалаштырырга ярдәм итә.

Татарстанның башкаласына килгән чит ил кешеләре татар телен өйрәнү белән беррәттән, татар халкының мәдәнияте, сәнгате, гореф-гадәтләре, милли ашлары турында мәгълүмат алып китәләр. Аларга, берничә сәгать күләмендә генә булса да, татар халкының теле, аның үзенчәлекләре, тел сәясәтенә бәйле

проблемалар, Татарстан Республикасындагы башка халыкларны татар теленә өйрәтү мәсьәләләре турында мәгълүмат җиткерелә. Кирәк булганда, алар белән тарихчылар, сәнгать белгечләре махсус дәресләр үткәрәләр. Моннан тыш студентларыбыз Казандагы музейлар, театрлар белән танышалар, татар җырчыларының концертларына йөриләр, күргәзмә залларында булалар. Чит ил студентлары массакүләм мәгълүмат чараларында биргән интервью-язмаларында да татар мәдәнияте, һәм сәнгатенә зур кызыксыну, хөрмәт уянуын ассызыклыйлар. Татар дуслары белән аралашу, татар гаиләләрендә булу, халкыбызның милли ризыкларын, гореф-гадәтләрен өйрәнергә мөмкинлек бирә. Мондый эшләр студентлар тарафыннан да хуплана. Мәсәлән, 2006 нчы елның августыннан 2007 нче елның маена кадәр кафедрабызда татар телен өйрәнеп киткән Америка студенты Кайл Маркъюардт, үзенең бер хатында рәхмәт хисләрен белдереп, болай дип яза: *“Преподаватели старались не только обучать языку, но и развивать у студентов уважение к татарской культуре, истории и наследию. Такая методика крайне полезна для изучения языка — если преподаватели не знакомят студента с культурным наследием, студент не захочет или не сможет изучать язык».*

Кафедра эшчәнлегенең тагын бер юнәлеше - чит ил югары уку йортларында татар теле дәресләре алып бару. 90 нчы елларда кафедра укытучылары Берлинның Азат университетының Тюркология институтында, Хельсинкида, Венгриянең Сегед университетында татар теле дәресләре алып бардылар. Укытучыларыбызның чит илләрдә тупланган алдынгы тәҗрибәсе татар теленә өйрәтүне яхшыртырга мөмкинлек бирде.

Татарлар үз кабыгында гына бикләнеп ятарга тиеш түгел. Бүгенге көндә телебезне саклау, үстерү хакында сүз алып барганда, татар телен дөньякүләм аренага чыгару, кулланылыш активлыгын халыкара масштабларда киңәйтү мөмкинлеге турында истән чыгармаска кирәк. Бу бер яктан, телне өйрәнү, аралашу географиясен үстерсә, икенче яктан, башка милләт вәкилләренең иске стереотип фикерләүләре юкка чыга. Алар халкыбызның зур һәм шанлы тарихлы, мәгърифәтле, гаять матур гомумкешелек һәм милли сыйфатларга ия

булуларын, мәдәни казанышлары еракка барып тоташа торган халык икәнлеген аңлый башлыйлар. Чит илләрдән килеп кафедрабызда татар телен өйрәнүчеләр әйткәнчә, милләтнең телен белмичә, аның җанын да, рухи дөньясын да аңлап булмый һәм, әлбәттә, аның белән үзара хезмәттәшлек, дуслык мөнәсәбәтләре урнаштыру да мөмкин түгел. Шуңа күрә татар телен өйрәнү Татарстанга килгән чит ил кешеләре өчен генә түгел, ә биредә яшәүче барлык милләт вәкилләре өчен дә тормыш ихтыяҗы булырга тиеш дип уйлыйбыз.